

บทที่ ๓

การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม

๓.๑ ความนำ

ในบทก่อนได้กล่าวถึงเรื่องความหมายของไวยากรณ์หรือโครงสร้างภาษาและไวยากรณ์ตามทฤษฎีต่าง ๆ มาแล้ว ในบทนี้จะกล่าวถึงการศึกษาภาษาไทยเพื่อสำรวจว่ามีความเป็นมาอย่างไรบ้าง

๓.๒ การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคแรก

การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคแรก จะเริ่มพิจารณาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑) จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) ซึ่งเป็นช่วงเวลาประมาณ ๒๐๐ ปี ที่ตำราภาษาไทยยังไม่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกหรือได้รับน้อยมาก

๓.๒.๑ จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี

ตำราภาษาไทยเล่มแรกที่เหลือเป็นหลักฐานให้ศึกษาก็คือ **จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี** ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้ใช้เป็นแบบเรียนภาษาไทยอยู่จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตำราเล่มนี้มีลักษณะเป็น "คู่มือ" สำหรับครูมากกว่าที่นักเรียนจะเรียนได้โดยตรง ครูต้องสอนเรื่องพยัญชนะ สระ การประสมคำ มาตราตัวสะกดต่าง ๆ ตลอดจนการผันเสียงวรรณยุกต์ให้แก่เรียนก่อน กว่าที่นักเรียนจะอ่านหนังสือจินตามณีได้โดยตรง ก็ต้องเป็นเวลาหลังจากที่ได้เรียนกับครูมาแล้วหลายเดือนหรือหลายปี (วิสุทธ์ บุษยกุล, ๒๕๓๘:๔๐)

จินตามณีฉบับพระโหราธิบดีเริ่มต้นด้วยรายไว้ครู แล้วจึงขึ้นเรื่องอักษรศัพท์

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัวนั้น บมีก้อง ให้อ่านหนักลงที่ ๔ ตัว
นั้น คือ จิธิฑูระ นั้น

ช ช่า ชี ชี ฑู เช แช โช โช โช เชา ช่า

จิ จี ฑู ะ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจาก ๔ ตัวนั้น ตัวก้องต่ำ
ให้อ่านทุ้มลงที่ ๔ ตัว คือ คีคิคุคะ

ค คา คี คี คุ เค แคะ โคะ โคะ โคะ โคะ คำ

คิ คิ คุ ะ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔: ๑๖-๑๘)

คำราเล่มนี้แบ่งพยัญชนะออกเป็น ๓ พวก คือ อักษรกลาง อักษรเสียงสูง
และ อักษรเสียงกลาง หรืออักษรเสียงกลางก้องต่ำ

ในส่วนของคำด้วยการผันอักษรนั้น ได้กล่าวถึง คำเป็น คำตาย และการใช้
วรรณยุกต์ด้วย ในสมัยนั้นวรรณยุกต์มีอยู่เพียงสองรูปคือ ไม้เอก (ไม้คั่นหางวัว) กับ
ไม้โท (รูปขอ)

๓.๒.๒ จินตามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ

เนื่องจากจินตามณีฉบับพระไพเราะธิบศมีลักษณะเป็น "คู่มือ" มากกว่าคำราหรือ
แบบเรียนที่นักเรียนจะเรียนได้โดยตรงดังกล่าวแล้วข้างต้น จึงมีผู้พยายามเรียน
อธิบายเพิ่มเติมกันต่อมาอีกในภายหลัง ดังที่ปรากฏในหนังสือจินตามณี ฉบับพระ
เจ้าบรมโกศ (หรือ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) หนังสือเล่มนี้มีลักษณะแตกต่างจาก
หนังสือจินตามณีฉบับพระไพเราะธิบศมาก

เนื้อหาในเล่มนี้เป็นคำอธิบายเรื่องอักษรวิธี กฎเกณฑ์การอ่านและการเขียน
อย่างเป็นระบบ การแบ่งพยัญชนะเป็นดังนี้คือ

นมโ พุทธาย สิทธิ อ อา อี อี อี อี อู อู อู อู อู เอ แอ ไอ โไอ โไอ เออา
อ่า อะ ฯ

กข คคฆง จฉช ฌญ ฎฐทฒณ				
ตถทธน ปฝพภม ยรรลวสฬหฬ	๓๓	} ในกข	} นอกกข	} ๔๔ อักษร
ขขฎคบฝฝศษอ	๑๑			
ข ข จ ฐ ฌ				
ก คคฆง จ ขข ฌญ ฎฎ ทฒณ ตต ทธน				
ฝฝ ศษ สห				

บป พพภม ยรรลว ฬหฬ ฯ

อักษร ๔๔ ตัวนี้ให้อ่านแสดงเสียงก่อน แลอักษร ๑๑ ตัว
คือ ข ข จ ฐ ฌ ฝ ฝ ศษ สห นั้นให้อ่านเสียงสูงเสมอกันไปเหมือน ศษ ส
นั้น อักษร ๓๓ ตัวเหลือนั้นให้อ่านเสียงกลางเสมอกันไปยดง จ ญ
นั้น...

...อักษรเสียงกลาง ๙ ตัวนั้น คือ ก จ ฎ ฏ ต บ ป อ
นี้ตัวเบาที่มีก้อง เมื่อแจกให้อ่านเบาแผวไปย ที่ ๔ ตัวนี้ คือ
กิกิ กุคะ นี้เปนตัน อีอิ อูอะ ฯลฯ อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัวนั้นตัว
หนักบมีก้อง เมื่อแจกให้อ่านสูงแหลมไปยที่ ๔ ตัวคือ จิ จิ จุอะ
นี้เปนตัน หิ หิ หุอะ นั้นเปนปลายจำไว้จงมัน ฯ อักษรเสียงต่ำ
๒๔ ตัวอันเหลือนั้นตัวก้อง เมื่อแจกไปให้อ่านเบาพาวไปยในยที่ ๔ ตัว
คือ คคิ คคคะ เปนตันนี้ อีอิ อูอะ นั้นเปนปลายจำไว้จงมัน ฯ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔: ๑๖๑-๑๖๒)

ในตำราเล่มนี้แบ่งพยัญชนะเป็น อักษรเสียงกลาง อักษรเสียงสูง และ
อักษรเสียงต่ำ แต่บางครั้งก็เรียกอักษรเสียงต่ำ ว่า อักษรกลางก้องต่ำ หรือ

อักษรเสียงก้องต่ำ ดังเช่นที่ปรากฏในคำอธิบายเรื่องการผันเสียงวรรณยุกต์ว่า

"...เหล่าอักษรกลางก้องต่ำ ๒๔ ตัวอันมีแต่ไม้เอกไม้โท..."

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔:๑๖๘)

"...อักษรเสียงก้องต่ำ ๒๔ ตัวนั้น คำต้นให้อ่านเป็นกลาง..."

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๔:๑๗๐)

นอกจากนั้นก็มีเรื่องของตัวสะกด คำเป็น คำตาย และพยัญชนะหัน ส่วนวรรณยุกต์นั้นมี ๔ รูป ดังนี้คือ ไม้เอก (รูปค่อนหางโค) ไม้โท (รูปขอ) ไม้ตรี (รูปเลขเจ็ด) และ ไม้จัตวา (รูปตีนกา) มีคำอธิบายว่า ไม้ตรีกับไม้จัตวาใช้สำหรับเขียนคำลาวและคำไทย ส่วนคำบาลีสันสกฤตนั้นไม่ใส่เครื่องหมายทั้งสองนี้

พยัญชนะ "ในกร" ๓๓ ตัว น่าจะหมายถึงพยัญชนะที่ปรากฏในภาษาบาลี ส่วนพยัญชนะ "นอกกร" ๑๑ ตัว น่าจะหมายถึงพยัญชนะที่ไม่ปรากฏในภาษาบาลี ในจำนวนนี้เป็นพยัญชนะที่สร้างขึ้นใหม่ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ๔ ตัว คือ ข ค ฃ ฅ บ ฝ ฟ อ รวมกับพยัญชนะที่ปรากฏเฉพาะในภาษาสันสกฤต ๒ ตัว คือ ศ กับ ช แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในต้นฉบับตัวเขียน ได้รวม ค คน ไว้ในกลุ่มพยัญชนะ "ในกร" ด้วย จึงทำให้กลายเป็น ๓๔ ตัว ส่วนพยัญชนะ "นอกกร" นั้น มี อ อ่าง เข้ากับพยัญชนะ "ในกร" และ ฮ นกฮูก หายไป จำนวนพยัญชนะจึงเหลือเพียง ๑๐ ตัว (เข้า ๑ ตัว) ซึ่งน่าจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นข้อบกพร่องของการบันทึก

๓.๒.๓ ประถม ก กา

หนังสือเล่มนี้ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าผู้ใดแต่ง สันนิษฐานว่าคงจะมีมาตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยา และได้ใช้เป็นแบบเรียนสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

หนังสือเล่มนี้มีการแจกแม่ต่าง ๆ ตั้งแต่แม่ ก กา ถึง แม่เกย จากนั้นจึงแบ่งพยัญชนะออกเป็น ๓ พวก ดังนี้

- ๑ อักษรไทย ๔๔ ตัว จัดออกเป็น ๓ จำพวก ๆ ที่หนึ่งมี ๑๑ ตัว

คือ ข ฃ จ ฎ ฏ ผ ฝ ศ ช ส ห

จำพวกที่ ๒ มี ๙ ตัว

คือ ก จ ฎ ฏ ค ต บ ป อ

จำพวกที่ ๓ มี ๒๔ ตัว

คือ ค ค ม ง ข ฃ ฉ ณ ฎ ฏ ท ธ น พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ห ฬ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๕๖)

การเรียกชื่ออักษรทั้ง ๓ พวกนี้เรียกเป็น ๒ แบบคืออักษรกลาง อักษรสูง อักษรต่ำ และ อักษรพวกกลาง อักษรพวกสูง อักษรพวกต่ำ

นอกจากนั้นก็มีเรื่องการผันเสียงวรรณยุกต์ การใช้ตัวสะกดและเครื่องหมายต่าง ๆ สำหรับวรรณยุกต์นั้นมีครบทั้ง ๔ รูป

จุดที่น่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ก็คือ มีการแบ่งพยัญชนะ ๔๔ ตัว ออกเป็น ๕ พวกคือ

- ๑ จำพวกที่ ๑ เป็นอักษรที่มีลำเนียงลงคอ เปน ๑๔ ตัว

คือว่า ก ข ฃ ค ค ม ง ณ น ฎ ย ร ล ว ห ฬ อ ฮ

- ๑ จำพวกที่ ๒ นั้น แรกจะมีเสียงออกจากปากก็มีลมออกนำพินก่อน

คือ ข ศ ช ส

๑. จำพวกที่ ๓ นี้ มีสำเนียงออกที่เพดาน

คือ จ ฉ ช ฌ

๒. จำพวกที่ ๔ มีสำเนียงออกที่ปลายลิ้น แลนำฟัน

คือ ต ด ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ท ธ

๓. จำพวกที่ ๕ มีสำเนียงออกริมฝีปาก

คือ บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๕๖-๕๗)

และมีข้อสังเกตตามมาในช่วงต่อไปว่า

๑. อันแบ่งอักษรเพนห้าจำพวกเช่นว่ามานี้ ไม่สู้เพนสำคัญนักแก่กุลบุตรที่เพนไทย แต่จำพวกคนมาแต่่นอก ผู้เพนนักปราช ชอบเรียนภาษาไทยละเอียด เขาเห็นสมควรจะแบ่งอักษรไทยเช่นว่านี้ เราจึงได้แบ่งออกตามใจเขา จะได้เพนประโยชน์แก่ฝรั่งบ้าง ฯ

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๕๗)

ข้อความตอนนี้นั้นนิษฐานว่าคงจะมีผู้แต่งข้อความเพิ่มเติมในภายหลังเมื่อได้มีชาวตะวันตกเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก และสนใจศึกษาภาษาไทย (เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, ๒๕๒๓: ๑๓)

๓.๒.๔ ปฐมมาดา

หนังสือเล่มนี้ผู้แต่งคือ พระเทพโมฬี (มีง หรือ พึ่ง) วัดราชบูรณะ สันนิษฐานว่าคงจะแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื้อหาเป็นคำกลอนอธิบายหลักการเขียนภาษาไทย หลักไวยากรณ์บาลี และหลักการแต่งคำประพันธ์ มีการแบ่งพยัญชนะเป็นไตรยางศ์ การใช้เครื่องหมายต่าง ๆ

ก

- ๑ ว่า ก กั จงทัง กลางสงเสียงตั้ง
จงตั้งสติตริจำ
- ๑ พันสูงแลกลางหย่างต่ำ ๒๔ คำ
คือคำ ค ค ม ง
- ๑ ข ข ฉ ญ ท ฒ ณ ท ธ น
พ ฟ ภ ม เนืองนอง
- ๑ ย ร ล ว เรียงรอง พื ย ทังสอง
ทังมองภักถ้วนนิกร

(กรมศิลปากร, ๒๕๐๖: ๑๑๐-๑๑๑)

ในหนังสือเล่มนี้ใช้คำว่า ไตรยางค์ คำ(เสียง)สูง คำ(เสียง)ต่ำ คำ(เสียง)
กลาง

๓.๒.๕ จินตามณี ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

หนังสือ จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี นั้นมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
ประถมจินตามณี หรือจินตามณี เล่ม ๑ ส่วนหนังสือเล่มนี้แต่งเลียนแบบจินตามณี
ของเก่าจึงเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าประถมจินตามณี เล่ม ๒ พระบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ทรงใช้เวลาแต่งตั้งแต่วันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๓๙๒ ถึง ๑๖
พฤศจิกายน ๒๓๙๒ ตรงกับสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงการแบ่งอักษร การแจกรูป การผันอักษร ซึ่งเป็นหลักใน
การเขียน การอ่าน ส่วนการใช้อักษร ศ ษ ส และ ไ กับ ใ ให้ดูจากจินตามณี เล่ม ๑
ตอนท้ายเป็นเรื่องของการแต่งคำประพันธ์

ในหนังสือเล่มนี้ กล่าวถึงพยัญชนะไว้ดังนี้

ประถม ก กา

แบ่งเป็น อักษรกลาง อักษรสูง อักษรต่ำ หรืออักษรพวกล่าง อักษรพวกลูก
อักษรพวกลูก

ปฐมมาลา

แบ่งเป็น ไตรยางศ์ คำ(เสียง)กลาง คำ(เสียง)สูง คำ(เสียง)ต่ำ

จินตามณี ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

แบ่งเป็น อักษรกลาง อักษรเสียงสูง อักษรเสียงกลาง

อักษรนิติ

แบ่งเป็น อักษรกลาง อักษรเสียงสูง อักษรเสียงกลาง

การอ่านเมื่อแจกลูก

จินตามณี ฉบับพระโหราธิบดี

อักษรกลาง ๔ ตัว ตัวเบามีก้อง

ให้อ่านเบาสูงขึ้นที่ ๔ ตัว คือ กิกิฏกะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว บมีก้อง

ให้อ่านหนักลงที่ ๔ ตัวนั้น คือ จิริรุระ ฯลฯ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจาก ๔ ตัวนั้น ตัวก้องต่ำ

ให้อ่านทุ้มลงที่ ๔ ตัว คือ คิคิคุคะ ฯลฯ

จินตามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ

อักษรเสียงกลาง ๔ ตัว ตัวเบามีก้อง

ให้อ่านเบาแผ่วไป ที่ ๔ ตัวนี้ คือ กิกิฏกะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว ตัวหนักบมีก้อง

ให้อ่านสูงแหลมไปที่ ๔ ตัวคือ จิริรุระ ฯลฯ

อักษรเสียงต่ำ ๒๔ ตัวอันเหลือนั้นตัวก้อง

ให้อ่านเบาแผ่วไปที่ ๔ ตัวคือ คิคิคุคะ ฯลฯ

จินตคามณี ฉบับกรมหลวงวงษาธิราชสนิท

อักษรกลาง ๔ ตัว ตัวเบาที่มีก้อง

ให้อ่านเบาต่ำลงทีละ ๔ ตัว คือ กิกิ กุคะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว บมีก้อง

ให้อ่านหนักลง ทีละ ๔ ตัว คือ จิจิ จุระ ฯลฯ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจาก ๔ ตัวนั้น ตัวก้องต่ำ

ให้อ่านสูงขึ้น ๔ ตัว คือ คิคิ กุคะ ฯลฯ

อักษรนิติ

อักษรกลาง ๔ ตัว ตัวเบาที่มีก้อง

ให้อ่านเบาสูงขึ้นทีละ ๔ ตัว คือ กิ กิ กุ กะ ฯลฯ

อักษรเสียงสูง ๑๑ ตัว บมีก้อง

ให้อ่านหนักลงทีละสี่ตัว คือ จิ จิ จุ ะ ฯลฯ

อักษรเสียงกลาง ๒๔ ตัว อันเหลือจากนั้น ตัวก้องต่ำ

ให้อ่านทุ้มลงทีละสี่ตัว คือ คิ คิ กุ คะ ฯลฯ

สรุปได้ว่า พยัญชนะนั้นแบ่งออกเป็น ๓ พวก

พวกที่ ๑ เรียกว่า อักษรกลาง/อักษรเสียงกลาง/คำ(เสียง)กลาง

มีลักษณะเสียงคือ ตัวเบาที่มีก้อง/ตัวเบาที่มีก้อง

เมื่อแจกถูก ให้อ่านเบาสูงขึ้น/ให้อ่านเบาแผ่วไป/ให้อ่านเบาต่ำลง

พวกที่ ๒ เรียกว่า อักษรเสียงสูง/อักษรสูง/คำ(เสียง)สูง

มีลักษณะเสียงคือ บมีก้อง/ตัวหนักบมีก้อง/

เมื่อแจกถูก ให้อ่านหนักลง/ให้อ่านสูงแหลม

พวกที่ ๓ เรียกว่า อักษรเสียงกลาง/อักษรเสียงต่ำ/

อักษรกลางก้องต่ำ/อักษรเสียงก้องต่ำ/

อักษรต่ำ/อักษรพวกต่ำ/คำ(เสียง)ต่ำ

มีลักษณะเสียงคือ ตัวก้องต่ำ/ตัวก้อง
เมื่อแจกถูกให้อ่านทุ่มตง/ให้อ่านเบาแผ่ว/ให้อ่านสูงรีน

จะเห็นได้ว่านี่คือความพยายามที่จะอธิบายเรื่องเสียงในการศึกษาภาษาไทย
ยุคแรก แต่พิจารณาในมุมที่ต่างกันไป

ศาสตราจารย์ ดร. อุดม วโรตม์สิกรัตติ ได้วิจารณ์ไว้ว่า จินตามณี ฉบับ
พระเจ้าบรมโกศ นั้น "มีการเน้นความสำคัญในแง่มุมของสัทศาสตร์เป็นครั้งแรก แม้
ว่าจะเป็นการเขียนแบบฐานเสียงในภาษาบาลีหรือสันสกฤตมาทั้งหมด โดยไม่ประยุกต์
และไม่ถูกต้องเต็มกระบวนการความก็ตาม" (อุดม วโรตม์สิกรัตติ ๒๕๔๔: ๓๘) อย่างไรก็ตาม
ศาสตราจารย์ ดร. อุดม วโรตม์สิกรัตติ ยังได้สันนิษฐานต่อไปอีกว่า หนังสือเล่ม
นี้ น่าจะเป็นผลงานในสมัยรัตนโกสินทร์ ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ

๑. การแยกแม่เกอว ออกจากแม่เกอว อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้ว่า
ประณม ก กา กิติ ปฐมมาลา ซึ่งปรากฏในรัชกาลที่ ๓ ในกรุงรัตนโกสินทร์ก็
มูลบทบรรพกิจ ซึ่งแต่งโดยพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ในสมัย
รัชกาลที่ ๕ กิติ คำที่สะกดด้วย ว อย่างที่ปัจจุบันจัดว่าเป็นแม่เกอว หรือคำที่มี
อ ตาม อย่าง มือ ก้อ หรือคำอย่าง เกีย เกียะ เกือ เกือะ เกอ เกอะ กัว กัวะ เกะ
แกะ โกะ เกาะ ยังรวมอยู่กับแม่เกอวทั้งสิ้น

๒. การมีเครื่องหมายวรรณยุกต์ใช้ครบถ้วนทั้ง ๔ ตัว เพื่อผันให้ครบทั้ง
๕ เสียง ซึ่งเชื่อกันว่า เครื่องหมายวรรณยุกต์ทั้ง ๔ ตัว ปรากฏจริงหลังสมัยพระ
เจ้าบรมโกศ แต่ จินตามณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ มีความพยายามอย่างมากที่
จะผัน แม้คำตายให้เป็นเสียงสามัญ

(อุดม วโรตม์สิกรัตติ ๒๕๔๔: ๔๕-๔๖)

ในการทำงานเดียวกัน หนังสือ ประถม ก กา ซึ่งมีการแบ่งพยัญชนะตามลักษณะการออกเสียงและที่เกิดของเสียง ซึ่งกล่าวว่าเป็นความนิยมของฝรั่ง ไม่ใช่สิ่งสำคัญสำหรับคนไทยนั้น ก็อาจจะมีผู้เขียนเพิ่มเติมขึ้นในภายหลัง ดังที่ศาสตราจารย์ เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล ได้สันนิษฐานไว้

ส่วน อักษรนิติ ซึ่งสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ก็มีคำอธิบายที่สอดคล้องกับหลักภาษาศาสตร์อยู่เรื่องหนึ่ง นั่นก็คือ พยัญชนะออกเสียงด้วยตนเองมิได้ ต้องประกอบกับสระจึงจะออกเสียงได้ นอกจากนี้ยังกล่าวว่า อักษร หมายถึง พยัญชนะร่วมกับสระ แนวคิดเหล่านี้อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากฝรั่งที่เข้ามาในสมัยนั้นก็ได้

๓.๓ การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคที่สอง

การศึกษาภาษาไทยแบบเดิม: ยุคที่สอง เริ่มจากหนังสือในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อมีการตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๑๔ มีประกาศยกเด็กตำราเรียนในสมัยแรกทั้งหมดแล้วให้ใช้แบบเรียนหลวง ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แทน ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ก็มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งคือให้เด็กใช้ แบบเรียนหลวง แล้วใช้ แบบเรียนเร็วแทน

๓.๓.๑ แบบเรียนหลวง

แบบเรียนหลวง ของ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เป็นแบบเรียนชุดหนึ่งที่ประกอบด้วยหนังสือ ๖ เล่ม คือมูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโชศ สังโศศพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และ พิศาลการ์ณฑ์

แบบเรียนชุดนี้ได้รับอิทธิพลจาก จินตามณี แต่ได้ขยายความและให้ตัวอย่างมากขึ้น โดยมุ่งที่เรื่องภาษาเท่านั้น

มูลบทบรรพกิจ กล่าวถึงสระและพยัญชนะในภาษาไทย ดังนี้

◦ นโม พุทธาย สิทธิ อ ฮา อิ อี อี อี อู อุ
ฤ ฤ ฤ ฤ เอ แอ โอ โอ โอ เออ อ้า อะ

◦ ก ข ข ค ค ม ง   จ ฉ ช ช ฌ ญ
ฎ ฏ ฐ ท ฒ ณ   ด ต ถ ท ธ น
บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม   ย ร ล ว ศ ช ส ห ฬ อ ฮ

◦ ตอน ก ๗ ตอน จ ๖ ตอน ฎ ๖ ตอน ค ๖ ตอน บ ๔
ตอน ย ๑๑ รวมเป็น ๔๔ ตัวนี้เรียกว่าพยัญชนะรวมเข้ากับสระเรียกว่าอักษร
ในอักษร ๔๔ ตัวนี้ แจกออกเป็นอักษรสูง ๑๑ อักษรกลาง ๙ อักษรต่ำ ๒๔
สามหมู่นี้เรียกว่าไตรยางษ์

- อักษรสูง ๑๑ ตัว คือ ข ช ฉ ฐ ถ ผ ฝ ศ ช ส ห
- อักษรกลาง ๙ ตัว คือ ก จ ฎ ฏ ค ต บ ป อ
- อักษรต่ำ ๒๔ ตัว คือ ค ค ม ง ข ช ฌ ญ ท ฒ ณ ท
ธ น พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ฬ ฮ

(พระยาศรีสุนทรโวหาร, ๒๕๐๖:๔)

นอกจากนั้นก็กล่าวว่า "สระเป็นที่ยกเสียงสำหรับประกอบเข้ากับพยัญชนะ
มี ๑๕ ตัว" คือ ฮา อิ อี อี อี อู อุ เอ แอ โอ โอ โอ เออ อ้า อะ ส่วนวรรณยุกต์มี ๑๓
ซึ่งหมายรวมทั้ง ไไม้เอก ไไม้โท ไไม้ตรี ไไม้จัตวา และเครื่องหมายอื่นๆ ด้วย จากนั้นมี
การแจกมาตราและการผันเสียงวรรณยุกต์ ส่วนแบบฝึกหัดการอ่านนั้นก็คือ เรื่อง
พระไชยสุริยา ของ สุนทรภู่ ซึ่งมีแทรกเป็นตอนๆ ตามความเหมาะสมของสิ่งที่ได้
เรียนมาแล้ว

วาทินิธินิกร กล่าวถึงการผันอักษรนำ
อักษรประโยค กล่าวถึงอักษรควบกล้ำ พร้อมการผันเสียงวรรณยุกต์

สังโยคพิธาน กล่าวถึงเรื่องตัวสะกดในแม่ต่าง ๆ

ไวพจน์พิचारณ์ กล่าวถึงคำที่เขียนต่างกัน แต่อ่านออกเสียงเหมือนกัน ตัวเดียวกันแต่สะกดต่างกัน อ่านออกเสียงอย่างเดียวกันแต่เสียงสั้นยาวต่างกัน

พิศาลการันต์ กล่าวถึงคำที่มีตัวการันต์ ซึ่งเป็นคำที่มาจากภาษาบาลีหรือภาษาอื่น ๆ

มูลบทบรรพกิจ กล่าวว่าอักษรหมายถึงพยัญชนะกับสระ และพยัญชนะกับสระผสมกันจึงจะออกเสียงได้ เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในอักษรนิติ ส่วนพยัญชนะนั้น แบ่งออกเป็น ไตรยางษ์ เรียกชื่อว่า อักษรสามหมู่ คืออักษรสูง อักษรกลาง และอักษรต่ำ

อย่างไรก็ตามจุดประสงค์ของหนังสือชุดนี้ก็ยังคงเป็นไปเพื่อการอ่านการเขียน เช่นเดียวกับตำราหรือหนังสือในยุคแรก

๓.๓.๒ แบบเขียนเร็ว

แบบเขียนเร็วเป็นหนังสือชุด ๓ เล่ม สมเด็จพระราชดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ขึ้น โดยมีพนักงานในกรมศึกษาธิการเป็นผู้ช่วย เช่น ม.จ.ประภากร และ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว. เบ็ญ มาลากุล) ซึ่งเป็นผู้แต่งเล่ม ๓ เกือบทั้งหมด หนังสือชุดนี้พิมพ์เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, ๒๕๒๓: ๓๒)

แบบเขียนเร็ว เล่ม ๑ ตอนการอ่านตั้งแต่ตัวพยัญชนะ การประสมสระ การอ่านคำ และประโยค

แบบเขียนเร็ว เล่ม ๒ ตอนการอ่าน การเขียน การใช้คำ

แบบเขียนเร็ว เล่ม ๓ แบ่งเป็น ๓ ภาค

ภาค ๑ กล่าวถึงคำชนิดต่าง ๆ ๗ ชนิด คือ คำชื่อ คำกริยา คำคุณศัพท์ คำวิเศษณ์ คำต่อ คำออกเสียง และ คำแทนชื่อ ส่วนประโยคคือการนำคำมารวมกัน

แล้วได้ความ แบ่งออกเป็นประโยค ๒ ส่วนบ้าง ๓ ส่วนบ้าง

ภาค ๒ กล่าวถึงวิธีแต่งประโยค คำแต่งจะแต่งได้ทั้งส่วนชื่อผู้ทำ ส่วนกริยา และส่วนชื่อผู้ถูกทำ และนอกจากจะนำคำมาแต่งได้แล้วยังผูกเป็นประโยครวมความก็ได้

ภาค ๓ กล่าวถึงการเก็บใจความ

แบบเรียนเร็ว เล่ม ๑ กับ เล่ม ๒ ยังคงมีจุดประสงค์เพื่อการเขียนการอ่าน เช่นเดิม แต่ได้พัฒนาวิธีการให้เป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตัวอย่าง
 สอนอ่านอักษรควบ มีเครื่องหมายกำกับเหนืออักษรควบ เช่น

ช้ำ ช้ำ๋ ช้ำ๋๋ ช้ำ๋๋๋ ช้ำ๋๋๋๋

(ตำรวชาษาฎภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๓๔)

สอนอ่านบทที่ ๖๑ ใช้ไม้ไต่คู้กำกับเสียงสั้น ในพยางค์ที่มีเครื่องหมาย
 วรรณยุกต์ด้วย เช่น

แก้ง แก้งแก้ง เห็น เห็นเห็น เต็น เต็นเต็น เหม้ม เหม้มเหม้ม เหม้ม

(ตำรวชาษาฎภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๗๑)

สอนอ่านบทที่ ๗๕ แสดงวิธีการเขียนสระเออะ/สระเออเปลี่ยนรูป ที่สามารถ
 บอกได้ว่าคำใดออกเสียงสั้น คำใดออกเสียงยาว เช่น

“นี่แน่เจ้า, คนที่เราเป็นขุนนางนั้นเขาเป็นคนดี, มีเงินทองเข้าของ
 เครื่องใช้ต่าง ๆ เพราะแต่เดิมเขาย่อมหมั่นเล่าเรียนวิชาต่อครู, ...

(ตำรวชาษาฎภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๙๘-๙๙)

คำ เงิน ออกเสียงสั้นจึงมีไม้ไต่คู้กำกับ ส่วน คำ เต็ม เสียงยาว แต่ในปัจจุบัน
 นี้ เขียนเป็นเงินและ เต็ม โดยที่คำแรกออกเสียงสั้น แต่คำหลังออกเสียงยาว ผู้ที่ออก
 เสียงได้ถูกต้องใช้วิธีจำ

นอกจากนี้ ในปัจจุบันนี้ บทสอนอ่านบางบทก็ยังมีผู้รู้จักกันอยู่เป็นจำนวนไม่
 น้อย เช่น

บทสอนอ่านที่ ๓๒ เรื่องหนูหูล่อ (พ่อเราพาไปดูหมี)

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๓๓-๓๔)

บทสอนอ่านที่ ๖๗ เรื่องหนูแหวน (แรนฮ่อน)

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๘๒-๘๖)

บทสอนอ่านที่ ๑๔๒ เรื่องตากับตาอิน

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๑, ๒๕๔๒: ๑๘๒-๑๘๘)

ส่วนแบบเรียนเร็ว เล่ม ๓ นั้น กล่าวถึงสิ่งที่ไม่เคยกล่าวมาก่อน นั่นคือ เรื่องหมวดคำ และประโยค และมีการเขียนแบบไวยากรณ์อังกฤษ เช่น มีการแต่งคำกริยาให้เข้ากับเวลาที่ทำ

ตัวอย่าง

บทที่ ๑๐๗

ตัวอย่างแต่งคำกริยาต่าง ๆ ให้เข้ากับเวลาที่ทำ

คำกริยา	เวลากลาง	เวลาภายหลัง	เวลาเดิยวนั้น	เวลาภายหลัง
กิน	ม้ากินหญ้า	ม้ากินหญ้าแล้ว	ม้ายังกินหญ้าอยู่	ม้าจะกินหญ้า
พูด	ตามีพูด	ตามีพูดแล้ว	ตามียังพูดอยู่	ตามีจะพูด

(ตำราภาษานภาพ เล่ม ๓, ๒๕๔๒: หน้า ๘๒)

๓.๓.๓ อักษรวิธี วจวิภาค วากยสัมพันธ์ และ จันท์ลักษณะ

หนังสือชุดนี้เป็นของกรมศึกษาธิการ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ แต่ไม่ทราบชื่อผู้แต่ง มีเพียงชื่อ พระยาอิศรพันธุ์โสภณ ปรากฏอยู่ในคำนำของ จันท์ลักษณะ เท่านั้น (หลวงบุญยมาทพพานิชย์, ๒๕๓๗: ๑๐๐)

อักษรวิธี แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ ๑) ตัวอักษร ๒) การประสมอักษร ๓) ตัวสะกด และ ๔) วิธีแผลงอักษร แต่หลักฐานที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนี้มีเพียงตอนที่ ๑ ตอนเดียวเท่านั้น

วจีวิภาค ว่าด้วยเรื่องถ้อยคำ แบ่งออกเป็น ๔ ตอนคือ ๑) ถ้อยคำ ๒) ลักษณะ
ถ้อยคำ ๓) จำแนกลักษณะถ้อยคำ ๔) วิธีการใช้ถ้อยคำ

ตอนที่ ๑ เรื่องถ้อยคำ มีคำจำกัดความของ "คำ" ว่า คืออักษรประสมกัน
แล้วอ่านได้ความ หรือมีความหมาย เช่นนา เรียกว่า ๑ คำ เพราะมีความหมายว่าเป็น
แผ่นดินใช้สำหรับปลูกข้าว แต่ถ้าเป็น ธนา ไม่มีความหมาย ก็ไม่ใช่คำ

ตอนที่ ๒ ลักษณะคำต่าง ๆ เช่น ลักษณะคำนาม สรรพนาม คุณศัพท์ กริยา
กริยาวิเศษณ์ บุรพบท สันธาน และอุทาน

ตอนที่ ๓ จำแนกลักษณะถ้อยคำ (วิภาค) นามวิภาค สรรพนามวิภาค
คุณศัพท์วิภาค กริยาวิภาค กริยาวิเศษณ์วิภาค บุรพบทวิภาค สันธานวิภาค นอกจากนี้
นั้นกล่าวถึงวิธีสังเกตคำ และลักษณะคำละ

ตอนที่ ๔ วิธีใช้คำต่าง ๆ เช่น วิธีใช้คำนามให้ใช้ตามสังค์ การก ยศ เป็นต้น

วากยสัมพันธ์ แบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยส่วนต่าง ๆ ของประโยค ประโยค ประธาน กริยา กรรม และ
ส่วนขยายข้อความ เช่น ขยายประธาน ขยายกริยา ขยายกรรม ต่อจากนั้นก็เป็นวิธี
สัมพันธ์ประโยค

ตอนที่ ๒ พูดถึงไวยากรณ์ต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ชนิด คือ บรรยายไวยากรณ์
เทศนาไวยากรณ์ และ พรรณนาไวยากรณ์

ฉันทลักษณ์ เป็นตำราว่าด้วยการแต่งคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ

(เบญจวรรณ สุนทรากุล, ๒๕๒๓: ๓๔-๓๖)

จะเห็นได้ว่าทั้ง แบบเรียนเร็วและ อักษรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์
ฉันทลักษณ์ เริ่มหักเหออกไปจากการอธิบายภาษาไทยแบบเดิม ๆ ด้วยการเพิ่มเรื่อง
ไวยากรณ์เข้ามาด้วย

ต่อมา หนังสือชุด อักษรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์ ก็ได้กลายมา
เป็นพื้นฐานของตำราสยามไวยากรณ์ ของ พระยาอุปกิตศิลปสาร ซึ่งจะได้กล่าวถึง

โดยละเอียดต่อไปข้างหน้า

๓.๔ สรุป

ในบทนี้เราได้เห็นการบรรยายภาษาไทยในแบบดั้งเดิม ซึ่งมุ่งที่เรื่องการอ่าน และการเขียนเป็นสำคัญ ในยุคแรกยังไม่มีอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาปะปน ยกเว้น การอธิบายเรื่องการออกเสียงในประดม ก กา และเรื่องพยัญชนะกับสระ ในอักษร นิตติ ซึ่งอาจจะเดิมเข้ามาในสมัยหลัง แต่ในยุคที่สองเริ่มมองเห็นอิทธิพลจากตะวันตก บ้างเล็กน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องหมวดคำ ประโยค และไวยากรณ์บางอย่าง